

AVEL·LÍ ARTÍS-GENER

EL TRIOMF DE LA PARAULA

per Montserrat Bacardí

Tísner, OBRES COMPLETES. NARRATIVA TESTIMONIAL, 1. La diàspora republicana, El pla de la calma. Barcelona, Pòrtic, 1994.

Avel·lí Artís-Gener ha afirmat més d'una vegada que la guerra —i l'exili, com a conseqüència de pertànyer al bàndol dels vençuts— ha esdevingut l'experiència més «grossa», més trasbalsadora de la seva vida.¹ No és estrany, doncs, que hi hagi dedicat tantes pàgines, i tan diverses, de la mateixa manera que n'hi van consagrar moltes —algunes, memorables— Pere Calders, Lluís Ferran de Pol o Joan Sales. En tenim constància des dels primers lliuraments novel·lístics, *556 Brigada Mixta* (1945) i *Les dues funcions del circ* (1966), fins a obres de divulgació testimonial com *Al cap de vint-i-sis anys* (1972), *El pla de la calma* (1974), *La diàspora republicana* (1976) o *Mèxic, una radiografia i un munt de diapositives* (1980), o en els tres volums de memòries publicats fins ara, *Viure i veure* (1989, 1990, 1991). De tota manera, els dos llibres aplegats al cinquè volum de les Obres Completes, *La diàspora republicana* (en la versió original catalana, inèdita fins ara) i *El pla de la calma*, van ser concebuts en circumstàncies ben diferents i obeeixen, així mateix, a propòsits distints.

En un parell d'ocasions Artís-Gener defineix *La diàspora republicana* com un «reportatge» (pàgs. 254 i 298), i ho és, òbviament, però amb unes característiques molt peculiars que fan que la qualificació pequi de modèstia. L'autor no tan sols reporta uns fets que ha indagat, sinó que hi afegeix vivències pròpies i, adés, remembrances i opinions personals. Així, les dades objectives s'hi barregen amb les subjectives, les xifres amb les anècdotes, els fragments d'obres d'investigació amb l'humor i la ironia. El resultat és un gènere híbrid força gràcil i engrescador, del qual Artís-Gener s'ha servit també a *Mèxic*, i que no ens sembla gaire distant, posem per cas, d'alguns capítols de *De lluny i de prop* (1973) de Lluís Ferran de Pol o d'*Els exiliats catalans a Mèxic* (1994) de Vicenç Riera Llorca.

Les cinc parts del llibre corresponen a les cinc etapes del periple que bona part dels republicans expatriats van ha-

Tísner, els anys de Mèxic.

ver de seguir des que van veure perduda la guerra fins que no van atènyer els països que els acolliren: la retirada, els camps de concentració del sud de França, la participació en la Resistència, els camps d'extermini alemanys o l'arribada a Mèxic (Tísner centra l'atenció en aquest país per raons evidents: en posseeix una vasta informació de primera mà). Resulta palpable l'afany de resseguir tots els camins dels republicans, baldament semblin intricats o anodins: trepitja els talons, fins i tot, d'un orde-nança espanyol que una nit va servir el general De Gaulle (pàgs. 262-263), amb recursos molt novel·lescós, que apareixen, de fet, ací i allà al llarg del llibre i que li atorguen —no és una paradoxa— versemblança i amenitat. Tísner descobreix més d'un cop que rera aquest encalç hi ha la voluntat de preservar la memòria d'uns fets esfereïdors a fi que mai més no tornin a repetir-se, si bé no

oculta un cert escepticisme respecte a l'instrument de què es val: «tinc la crua sospita que encara no hem abastat el to ni la saviesa indispensable perquè les nostres paraules no caiguin en el buit» (pàg. 286). Les seves paraules volen convertir-se en un recordatori, un avís, sense furgar en el ressentiment ni, encara menys, en la revenja; i sense caure en el melodrama o la truculència.

Amb tot, en alguns moments l'autor posa de manifest les seves afinitats i les seves animadversions polítiques pel broc gros, tal vegada de manera inevitable en una obra d'aquest caire, publicada mesos després de la mort de Franco. Qualifica el tracte que va dispensar el govern de França als refugiats d'«actitud infrahumana» (pàg. 78), «degradant» (pàg. 113), i subratlla el grau d'absurditat de les mesures adoptades, ometent qualsevol referència a la inestable situació política francesa que potser ho va propiciar o, si més no, agreujar. En canvi, no pot ocultar un cert fervor en el relat de les gestes —sangonoses— dels combatents republicans a la Resistència: Celestino Alfonso (pàgs. 227-232), Cristino García (pàgs. 232-239) o Francisco Ponzán (pàgs. 248-251) assoleixen el rang de veritables herois, mereixen la consideració d'«un home admirable, creditor amb tot el dret a una ben elaborada biografia» (pàg. 250). Així mateix, presenta amb força indulgència l'exili a l'ex-URSS, com un confinament pròsper i feliç, sense gaires matisacions. En general, però, *La diàspora republicana* conserva el to expedit i fresc característic de la prosa d'Artís-Gener, sovint per contrabalançar la gravetat dels fets que hi són tractats. L'exigència de distanciament queda compensada alhora amb contínues interpel·lacions al lector, i la prosa que en resulta conserva les virtuts que Joan Fuster assenyalava en la producció de l'escriptor madur: «(...) una eminent *souplesse* d'estil, un humor crònic i desembarassat, una passió de la literatura que el mena a triar formes de narració lliures i discretament sofisticades.»²

Les dues primeres qualitats formen el canemàs d'*El pla de la calma*. Amb aquest títol Artís-Gener va publicar una secció fixa primer a «La Nostra Revista» i després a «La Nova Revista», una sec-

ció «d'anècdotes, ben sovint relacionades amb l'exili i els problemes d'adaptació en aquells països americans» (pàg. 362). L'autor en va fer una tria el 1974 que ara reedita en les Obres Completes. Segons Vicenç Riera Llorca, «de tots els catalans que van anar a petar a Mèxic, Artís-Gener és el que s'hi va adaptar millor, el que se sentia més a casa seva»;³ i, en un treball posterior, precisa que «la mexicanització de Tísner va ser volguda i conscient».⁴ Aquest deler d'aclimatació al país d'acollença, juntament amb el tarannà personal, explica en bona part el caire d'*El pla de la calma*. En essència, es tractava d'una secció d'humor, «La zona de repòs en les pàgines (...) de la revista» (pàg. 362). L'estructura més habitual dels articles consisteix en el desenvolupament d'una broma, d'una facècia; alguns cops, d'un simple acudit —els menys afortunats, al nostre entendre. La plagasitat acostuma a presentar-se o bé com a autobiogràfica, tot i que de tant en tant Tísner atribueix vivències pròpies a altres persones,⁵ o bé com a peripècies d'algun conegut o bé com a agudeses de personatges il·lustres: principalment, de Pompeu Gener, Apel·les Mestres, Santiago Rusiñol i Pere Matalonga, amb la qual cosa, com aquell qui no vol, els ret homenatge.

Els protagonistes d'*El pla de la calma* són, en efecte, catalans. Ara bé, per la

selecció que se'ns presenta, hi prenen més relleu els del passat que no pas els del present. Els compatriotes exiliats i les seves vicissituds resten en un segon pla, en el qual sobresurten els del temps de la República i els del període de l'estada a França i de la travessia al continent americà (cal fer notar un mutisme ben loquaç quant a la guerra). En qualsevol cas, sigui quina sigui l'època escollida, sovint es fa palès «l'orgull de la nostra catalanitat» (pàg. 364), un sentiment patriòtic que quasi sempre traspuja, com requereix el to de la secció, en situacions més aviat banals, i, per descomptat, sense gaires declaracions de principis. De la mateixa manera, aflorea un vague antiespanyolisme, que acostuma a traslluir-se per mitjà del ridícul.

En una porció substancial de col·laboracions Artís-Gener pren com a punt de partida el llenguatge per suscitar la comicitat. Es val de diferents recursos: el més freqüent és el dels malentesos i equivocs idiomàtics, ja sia entre catalans i francesos, catalans i castellans o catalans i mexicans; en segon lloc, la confusió i la distorsió de mots suposadament «cultes»; la invenció de vocables estranys, de pronúncia impossible, la ressenya de noms de botigues, de llegendes de camions o de frases publicades a la premsa.

Domènec Guansé, que devia recrear-

se amb *El pla de la calma* a Santiago de Xile, va escriure uns anys més tard que «tot llegint-la [la secció], els nervis massa tensos dels exiliats es distenien, s'apaivagaven».⁶ En uns moments espinosos per als milers de catalans que van dispersar-se per terres d'Amèrica, Artís-Gener va lluitar a consciència amb una arma poderosa: l'humor. En un dels escrits conta que Apel·les Mestres va acomiadar-se d'aquest món amb les paraules següents: «Bé, nois: voleu res per a Sant Pere?», i hi afegeix: «Aquesta espurna d'humor en el moment definitiu és, ja, un certificat de valor, una aurèola de triomf» (pàg. 380). A ell no li'n va faltar, de valor. El triomf és merescut.

1. Vegeu, per exemple, l'enquesta «La cicatriu de la guerra», «Serra d'Or», núm. 319, abril de 1986, pàg. 42; l'entrevista de Jaume Fuster, *Viure i veure*, «Lletres de Canvi», núm. 18, juny de 1989, pàg. 15, i *Viure i veure*/1, Barcelona, Pòrtic, 1989, pàgs. 13-14.

2. Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*, Curial, Barcelona, 1985, pàg. 384.

3. Vicenç Riera Llorca, *Nou obstinats*, Selecta, Barcelona, 1971, pàg. 198.

4. Vicenç Riera Llorca, *Els exiliats catalans a Mèxic*, Curial, Barcelona, 1994, pàg. 191.

5. «Jo crec fermament que l'autor —en aquest cas, doncs, vull dir jo— fa autobiografia sempre», a *Diàlegs a Barcelona*, Avel·lí Artís-Gener-M. Antònia Oliver, Ajuntament de Barcelona/Laia, Barcelona, 1984, pàg. 73.

6. Domènec Guansé, Pròleg a *Les dues funcions del circ*, Proa, Barcelona, 1966, pàgs. 8-9.